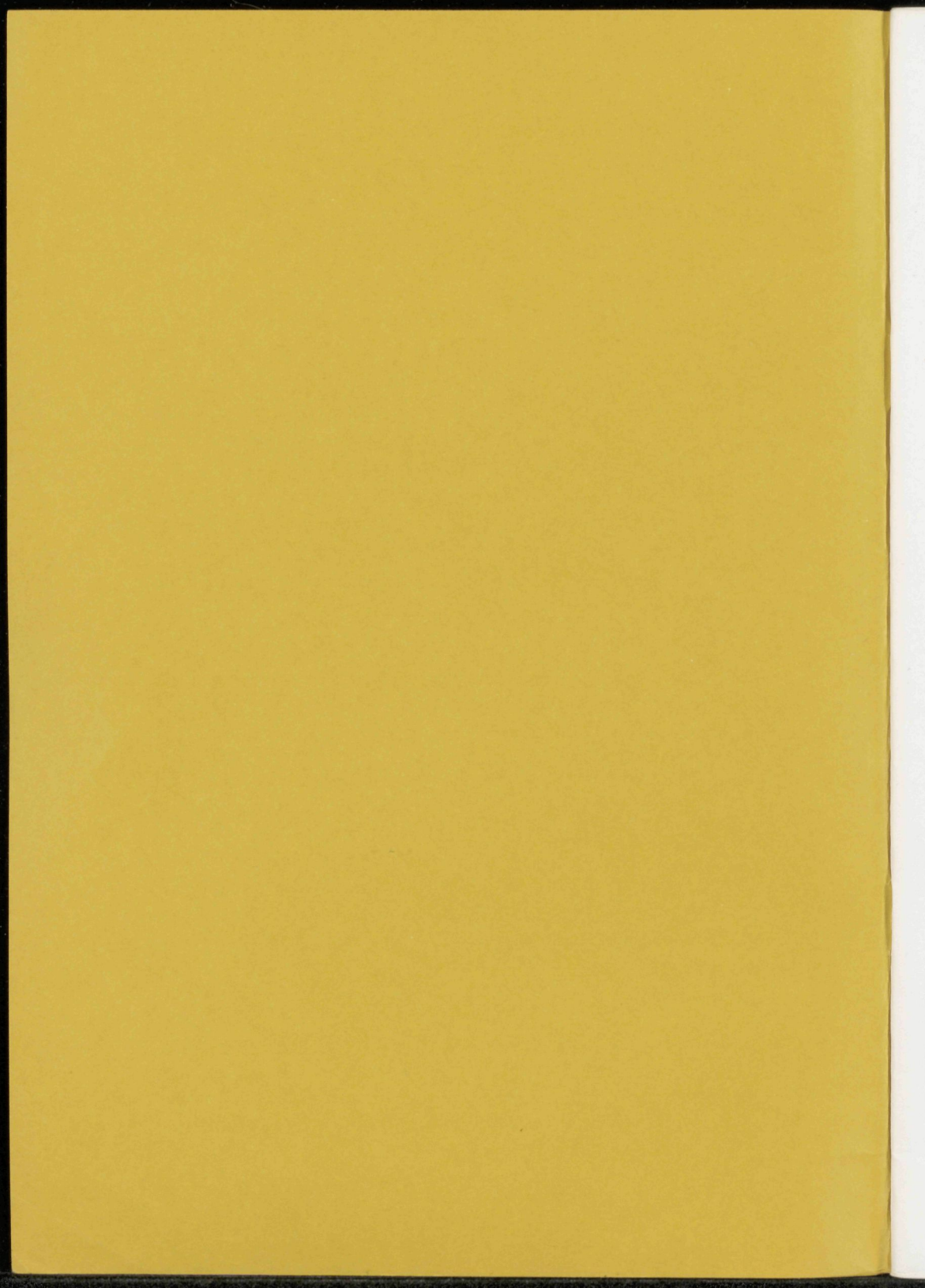

DE MARKE

MEDEDELINGENBLAD VAN DE OUDHEIDKUNDIGE VERENIGING
"DE MARKE"

3e jaargang no. 2

mei 1979

redactiesecretariaat: Volmolenweg 4, Eerbeek.

Geachte Leden,

De eerste lezing, welke door onze vereniging werd georganiseerd, werd gehouden door de Heer M.W.H. de Weerd, en ging over de kerstening van onze streek. Deze voordracht was dermate interessant en bevatte zoveel gegevens, dat velen e.a. graag op schrift wilden hebben.

Dank zij het vele werk van Mevrouw de Weerd kunnen wij u hierbij de complete tekst aanbieden, waarvoor wij haar hartelijk willen bedanken.

B. Derksen.

Uitnodiging:

Dank zij de gastvrijheid van de familie Russelman worden we in de gelegenheid gesteld om KASTEEL TER HORST in Loenen te bezichtigen op:

zaterdagmiddag 16 juni a.s. om half drie.

Deelname is alleen mogelijk indien u zich vóór 13 juni aanmeldt bij een van de bestuursleden:

J.M. van Oorspronk,	Horstweg 46, Loenen
G. Buitenhuis,	Woudweg 71, Klarenbeek
M. Zegers,	Hansegraaf 13, Beekbergen
H. Phielix,	Meengatstraat 108, Brummen
W. Derksen,	Rhienderensestraat 37 a, Hall
R. van Beem,	Boerhaavelaan 106, Eerbeek.
B. Derksen,	Volmolenweg 4, Eerbeek.

 Denkt u nog even aan de contributiebetaling?
 lidmaatschap f 15,--, gezinslidmaatschap f 25,--
 Amrobank Beekbergen no. 43.70.63.763
 gironummer van de bank is 83.75.70

Lezing van M.W.H. de Weerd,
uitgesproken op 15 september 1977 te Eerbeek:

Geachte Aanwezigen,

Met zo'n titel, als opgegeven voor deze lezing zit je meteen in een enorme problematiek;; je worstelt met de vraag of het wel verantwoord is, om zomaar met de geschiedenis van het "Christendom in onze streken" te beginnen, zonder ook maar een woord te zeggen over de achtergronden en de feiten van de strijd, die vele Germaanse volkeren met elkaar eeuw enlang voerden, voor en aler de IJssel "het grensbied tussen Franken en Saksers" werd.

En moet je er aan voorbijgaan dat Paulus de Kleine in Rome reeds Bataafse en Chamaafse mannen doopte, die in Romeinse krijgsmacht het "Insula Batavorum" hadden verlaten? Of, dat Petrus in het jaar 60 mogelijk al twee van zijn zeventig volgelingen, te weten Aegissus en Maternus naar ons land zond, om er het evangelie te verkondigen?

Hoe moeilijk is het niet, om uitgebreid stil te staan bij de vervolgingen van de Christenen ten tijde van enkele wrede en waanzieke Romeinse keizers, voordat het edict van Milaan in 313 het Christendom als één der vele godsdiensten legaliseerde? Vanaf Nero tot Galerius wankelde het prille Christendom in de bisdommen Mainz, Keulen en Tongeren... En hoe wankelde het tijdens de 20 maanden lange regeringsperiode van keizer Julianus, die het heidendom privilegeerde boven het gesanctioneerde Christendom, zodat hem de bijnaam Apostata (de Afvallige) werd gegeven. Stelde hij niet het retorenediot op, dat bepaalde, dat alleen niet-Christenen als leraar mochten optreden? En dat in een tijd dat het Christendom vaste voet op onze vaderlandse bodem kreeg, toen Servatius in 359 het bisdom Tongeren naar het Trajectum (veer) Mosae (Maastricht) verplaatste en hij en zijn volgelingen missioneerden in het Limb

burgse, Brabantse en Kempense land - wankelend Christendom ! - , zouden de laatste woorden van de heidense Julianus niet veelbetekenend zijn:

"Tandem vicisti, Galilaeë"

Zo hebt Gij dan toch overwonnen, Galileëër !

Ook voor onze streken!

Och, er valt zoveel te zeggen over die vreemde mengelingen van Germaanse stammen, waaruit zich, na de volksverhuizing, drie volkeren manifisteerden: Franken, Friezen en Saksers, maar wie is precies die Frank, Fries of Saks? Kortom: hoe zijn die volkeren ontstaan, waar kwamen ze vandaan, en wat is het verschil tussen een Salische- en een Ripuari-sche Frank, en wat bedoelde de schrijver Ammianus toen hij in het jaar 358 voor 't eerst in de geschiedenis het woord Saliërs noteerde in de zin:

"Julianus richtte zich voor het eerst tegen de Franken, diegenen die men gewoonlijk Saliërs noemde".

"Petit primos omnium Francos eos videlicet quos consuetudo Salios appellant". Betekent het woord Frank in het Germaans: dapper, onstuimig; het duidt ook begrippen als vrij en bondgenoot aan. En de Franken werden vrije zwerfstammen, die zich, al dan niet in een bondgenootschap met Rome, vooral in Toxandre, het stroomgebied van de Dommel, verstigden en er zich sterk maakten, totdat zij de Romeinse provincie Gallië binnentrokken en bij Soissons de Romeinen onder aanvoering van Syagrius versloegen. Toen hun vorst Clovis zich te Reims in het jaar 506 door bisschop Remiguis liet dopen, sprak de kerkvorst:

"Buig ootmoedig uw nek, fiere Sicamber, aanbidd wat gij verbrand hebt, en verbrand wat gij aanbede hebt."

Het was het signaal voor de kerstening van de Gal-lische en Frankische landen. De ijver was Germaans! De tekst uit Lukas 14: vs 23: "Ga uit naar wegen en heggen en dwing ze, om binnen te komen, want mijn

huis moet vol zijn", werd letterlijk uitgevoerd. En dan waren daar de Sakkers: bijldragers, verbonden vrije Germanen, wier voorvaderen de legioenen van Varus in het jaar 9 bij het Teutoburgerwoud hadden verslagen, zodat Germanië een vrij en ongebonden erf bleef. Zij dan kwamen, op zoek naar weidegronden, drinkplaatsen, bouwlanden, bossen met wild naar onze oostelijke provincies om er de Saliërs (Franken) te verjagen. Deze waren heidenen en gezworen vijanden van het Frankische rijk.

En de Friezen bezetten de kuststreken van Zwin tot Jammerbocht - aan Wodan toegewijde volkeren, en als de Sakkers meermalen vijanden van de Franken.

Maar zo lezen we in de kronieken van de koningen van Friesland: "Het geschiedde in de dagen van Aldgils, de vader van Radbod, de Koning der Friezen, dat gezanten van de koning der Franken, Dagobert (602-639) te Medemblik verschenen en van hem begeerden vrijheid om in het land der Friezen de leer des Christendoms te prediken en kerken te bouwen".

De koning Aldgils was een vredelievende man; hij willigde het verzoek der gezanten in. Nu bouwde de Koning Dagobert een kerkje aan deze zijde der grote rivier in het land der Friezen en de vrome Wilfried (677) predikte het Evangelie van het "Koninkrijk der Hemelen". Dat was 630. Dit bedehuis was aan Sint Thomas gewijd en de Engelse Abt Wilfried (634-709) was de eertse missionaris der Friezen, (later aartsbisschop van York).

Frankische zendelingen, zoals Amandus (600-675) en van 646-649 bisschop van Maastricht, en de goudsmid van Dagobert: Egilius (590-660), in 641 bisschop van Doornik - Noyon, werden door de sakkers niet gewenst. Zij predikten de godsdienst van de door de Sakkers vijandige Franken en dus kregen ze geen voet aan de grond.

Toen Aldgils stierf, volgde Radbod (672-719) hem op.

Hij was niet als zijn vader, want er staat geschreven: "En het verdriet Radbod zeer wat zijn vader gedaan had; daarom zocht hij Wilfried te doden, maar deze ontkwam en vluchtte naar de koning der Franken".

Radbod echter, verwoestte het Sint Thomaskerkje en de Franken werden uit het Friese rijk verdreven. Twaalf jaar later (677) kwam Pippijn van Herstal (Pippijn de Middelste) met zijn Frankische legers naar Friesland, want hij was verbolgen over de smaad, zijn volk door Radbod aangedaan. In de slag bij Dorestad (689) verslaat hij de Friezen en zo staat het in de kronieken: "Radbod vernederde zich voor zijn vijand Pippijn, en bood zijn overwinnaar een zoen aan". Theudesinda, Radbods dochter, huwde met Pippijns zoon Grimoald.

Verder had Pippijn een stuk Friesland "Fresia citerior" afgedwongen en de verzekering gekregen dat evangelieboden ongehinderd door Friesland mochten gaan! En zo staat dan geschreven: "Toen maakte zich de vrome Willebrord op en predikte het Christendom in de Friese gouwen Rijnland en Maasland".

Deze Engelse monnik was met 12 Benedictijners uit het Ierse klooster Rathmelsigi aan de mond van de Rijn te Katwijk geland. (700). Benedictijners waren volgelingen van en opgenomen in de orde van Benedictus van Nursia. Deze had zijn klooster op de Monte Cassino gesticht en wel op de plaats waar eens een heidense Jupiter tempel (529) halverwege tussen Rome en Napels had gestaan.

Wat waren de voorschriften van deze Benedictus?

Enige: een vaste hiërarchie,

zes uren slaap,

zeven maal kerkgang per dag,

zeven uur arbeid in huis of op het land,

eenvoudige voeding (brood, wat wijn en

twee schotels groente per dag) ,

vlees van viervoetige dieren was verboden,

behalve voor kinderen (oblaten), zieken en

bejaarden,

gemeenschappelijk bezit.

En hoe het werk ook tegenzat of hoe smart de monnik plaagde, Benedictus' stelregel was: "ga aan het werk en wees niet meer verdrietig."

Benedictijner monniken waren geharde mannen. Al bij de toelating tot de orde werd het de noviet niet gemakkelijk gemaakt, Want, zo schreef de ordestichter: "Komt er iemand, die het kloosterleven wil beginnen, dan mag men hem de toetreding niet gemakkelijk maken, doch moet men handelen naar het woord van de apostel: Proeft de geesten, of zij uit God zijn," (Joh. 4 vs.1) Want waarschuwde Christus zelf niet tegen de mens, die zei: "Heer, ik wil U volgen waar gij ook henen gaat," dat de vossen holen hadden en de vogelen des hemels nesten, maar dat de Zoon des Mensen niets bezat om zijn hoofd neer te leggen."

De drie geloften:

Standvastigheid - de monnik bindt zich voor zijn leven aan een bepaald klooster - kuisheid, bezitloosheid en gehoorzaamheid.

Lof (het koorgebed is de ziel van het leven der orde).

Arbeid (lediggang is de vijand van de ziel).

waren uitdrukkelijke eisen voor elke Benedictijn.

Paus Gregorius (de Grote 560-604) deed veel voor de verbreiding van de orde, Toen hij eens op de markt te Rome enige blonde slaven met blauwe ogen zag, vroeg hij "Van welk volk zijn jullie?" De mannen antwoorden: "Wij behoren tot het volk der Angelen". Hierop zei Gregorius: "Dan zullen wij van dit volk engelen maken".

Hij zond zijn vriend Augustinus met 40 Benedictijner monniken naar Engeland om het volk te kerstenen. De Abdij van Canterbury werd de eerste Benedictijner abdij buiten Italië.

"Willebrord nu trok her- en derwaarts, door de venen en de duinen met groot gevoel en veel zorg", meldt de kröniek.

In Utrecht stichtte hij de Sint Salvatorskerk en het Sint Maartenklooster voor zijn Benedictijner

gezellen en een opleidingsschool voor toekomstige leerlingen. In het jaar 695 bezoekt de 37 jarige Willebrord Rome.

Vooraf hofmeier Pippijn had er bij Paus Sergius op aangedrongen Willebrord tot bisschop te wijden.

Twintig november 695 op zaterdagavond:

De Paus verlaat zijn paleis te Laterane. Hij gaat naar het Vaticaan. In de sacristie van de lange vijfbeukige Sint Pieter basiliek bekleedt hij zich met kazuifel en aartsbisschoppelijke pallium. En dan gaat hij, mijne hoorders, naar de basiliek - er branden olielampjes - nu neemt de heilige vader plaats in de absis - ook priesters en bisschoppen - ja, nu ook zij gezeten zijn geeft paus Sergius een teken en dan gaat de kerkdeur open - het volk mag binnenkomen. De mensen komen tot vlak bij het graf van Sint Pieter. En zie, daar is een klein groepje mannen en ze worden van opzij binnengebracht - ja, tot vlak voor de zetel van de paus en luisteraars, laten we eens horen wat de heilige Vader aan één van de mannen zal vragen:

"Welk verlangen is het, broeders, dat U hierheen voert?"

"Heer dat U ons een herder geeft."

"Hebt U een kandidaat?"

"Inderdaad"

"Welke rang bekleedt hij?"

"Hij is priester."

"Hoelang is hij al priester?"

"Zeven jaar Heer."

"Is hij van uw eigen kerk of van een andere?"

"Hij is van onze kerk."

"Heeft hij een vrouw?"

"Hij is niet gehuwd."

"Wat in hem trekt U aan?"

"Zijn kuisheid, mildheid, gastvrijheid en al het goede, dat God behaagt."

"Let u er wel op, of hij niet met een andere belofte gewonnen is. Simonie is, zoals u weet tegen de

voorschriften."

"Dat zij verre van ons".

"Hebt u het decretum?"

Luisteraars, één der mannen overhandigt de Heilige Vader het verslag van de bisschopskeuze en de Paus geeft een teken om de wijdeling binnen te laten. Ja, daar komt hij, begeleid door een subdiaken.... hij knielt drie maal uit eerbied en uit deemoed en dan stelt Paus Sergius hem enige vragen: "Welke boeken worden in uw kerk gelezen?"

"De octateuch, de koningen, de profeten, de handelingen der apostelen, het evangelie en de apostel." Ja, mijne hoorders, de octateuch is Grieks voor de gezamenlijke boeken Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Jozua, Richteren, Ruth, en in de kerk worden ook de brieven van Paulus gelezen. Hoort: "Kent u de voorschriften?"

"Wil ze mij leren, Heer."

"Als u mij dingen toedient, wijdt dan op de juiste tijden, d.w.z. op vastendagen van de quartertemperdagen van de eerste, de vierde, zevende en tiende maand."

Dat is, beste luisteraars, alle eerste zaterdagen van elk der vier jaargetijden (Quartor tempera) wanneer extra gevast en gebeden moet worden.

"Hen die voor de tweede maal gehuwd zijn moet ge niet tot de wijdingen toelaten en ambtenaren evenmin. Maar men zal u uit onze boekerij een edictum geven als leidraad, hoe u moet handelen.."

Nu allen u als bisschop wensen, zult u vandaag vasten, en morgen, als God het belijft, gewijd worden."

De Paus omhelst de wijdeling en verlaat de kerk. Op de 21e november 695 wordt Willebrord tot bisschop der Friezen gewijd - en na de eucharistieviering hangt de Paus hem het polium om - Willebrord wordt als aartsbisschop naar het Friese land teruggezonden en de Paus noemt hem Clemens (deze heilige

werd op 23 november herdacht, een leerling en opvolger van Petrus). Met heilige relieken gaat Clemens-Willebrord naar zijn aartsbisdom Utrecht terug. Hij kan kerken stichten en altaren heiligen.

Keren we terug naar de Friese kröniek:

"Doch koning Radbod haatte in zijn hart de leer van het Christendom, geveinsdelijk had hij vrede gesloten en zijn hart was niet recht jegens de koning der Franken".

In 714 werd Grimald, de schoonzoon van Radbod, vergiftigd en in december van hetzelfde jaar stierf Pippijn II. De Friese koning ziet zijn kans om het "Frisia Citerior" te herwinnen en hij slaat de Franken tot Keulen toe; kerken branden, Willebrord vluchtte naar het zuiden.

Toen Karel Martel hofmeier was geworden bij de Merovingische vortsen, trok die naar het noorden en aan de Rijn versloeg hij de legers van Radbod. (718 Dorestad). Wat zegt ons de koningskroniek van Friesland?

"Toen zond Radbod boden tot de koning der Franken, zeggende: "Ik heb gezondigd, keer af van mij, wat gij mij opleggen zult, zal ik dragen." Dat werd cijs, herbouw der kerken, evangeliepredikers ongemoeid laten en de doop van Radbod. "Volgens de overlevering ging toen bisschop Wulfram avn Sens met groot gevolg naar Medemblik om de Friese koning te dopen.

Toen Winfried in 716 onder de Friezen wilde evangeliseren was hij al om en nabij de veertig jaar.

'Was in 't jaar dat de Friezen vóór hun nederlaag bij Dorestad in 718, een overwinning op de Frankische troepen bij Keulen hadden bewerkstelligd.

't Klimaat om hier onder de Friezen te gaan werken was dus alles behalve goed, maar het werk als leeraar aan de abdij Nursing bij Winchester- de hoofdstad van Wessex- bleef hem opeisen. Als de krijgskansen echter keren en de Friezen worden verslagen

komt Winfried in Rome om van Paus Gregorius II (715-731) een zendingsopdracht te ontvangen. De Pauselijke brief van 15 mei 719 vermeldt dat de missionaris de "in de dwaling van het ongeloof verstrikte volken" dus zonder nadere omschrijving moet kerstenen en dat hij Winfried een nieuwe naam geeft: Bonifatius, de heilige die juist een dag eerder (14 mei) was herdacht. Onder die naam zal de evangelieprediker bekend blijven.

Radbod overleed in 719 en Bonifatius trekt naar Friesland, dus naar Utrecht, om met Willibrordus te overleggen. Hij gaat te Achttienhoven a/d Vecht bij Woerden en in Velsen aan het werk. Na drie jaar gaat hij naar het oosten. Willibrord blijft niet alleen achter, hij stelt missiebisdommen (choorbisdommen) aan en ook bepaalt hij dat verschillende kerkelijke bezittingen in het vervolg tot het klooster te Echternach zullen behoren, en dat daar "als het Christus behaagd, zijn lichaam moet rusten".

In de nacht van 6 op 7 november 739 sterft de aartsbisschop van de Friezen aan een hartaanval, in de kloostergang te Echternach en in de door hem zelf gestichte abdij wordt hij begraven in het bodemgraf achter het altaar ... bescheiden plekje onder de voeten van de celebrerende priester.

Toen had Karel Martel in 734 (twee jaar na de slag tegen de moeren) het gehele Friesland tot aan de Lauwers aan 't Frankische gezag onderworpen.

Bonifatius nu ontmoette in Trier een jongeman van 15 jaar, de kleinzoon van Adela, een hoogadelijke dame, die er een klooster leidde. Zijn naam was Gregorius en deze las aan tafel een stuk uit de Heilige Schrift. Het was latijn en de jongen begreep niet wat hij las en Bonifatius vertaalde de passage en gaf er uitleg aan. Van die tijd af trok Gregorius met Bonifatius mee naar Hessen. Daar bereikte de missionaris veel en uit Rome komt bericht dat hij door de Paus tot bisschop zal worden

gewijd en wel op 30 november 722.

Met de wijdingsbriek presenteert de nieuwe bischop zich aan het Merovingse hof, Karel Martel, alhoewel hofmeier en geen koning, ontvangt hem en biedt Bonifatius bescherming aan. In Hessen gaat hij verder met de kerstening en zoals Willibrord dat in het Friese land had gedaan, vernietigt hij er heidense heiligdommen, velt er Wodanseiken en bouwt van hout hun kerken.

Terug in Rome, waar hij van 737-738 verbleef, werd hij tot legaat van Germanië benoemd en zijn leerlingen waren naast Gregorius ook Sturm en de Engelsman Marcellinus, de latere medewerker van Lebuïnus, die in het Saksische Overrijssel zou gaan werken. In 741 overleed Karel Martel en hij werd door twee zoons opgevolgd: Carloman in Austrasië (Oostenrijk) en Pippijn III in Neustrië (Westrijk) als hofmeiers.

Dezen nu wilden kerkelijke vernieuwingen, en de aartsbisschop Bonifatius kon veel van zijn landgenoten en metgezellen tot bisschop wijdden, zoals Willibaldus (700 - 787) in Eichstatt, Burchard in Würzburg, Sturm in Fulda.

En onze landen? Na het sterven in 739 van Willibrord was de aartsbisschopzetel vacant. Een choorbisschop hield de zaak lopende.

In 743 was de Merovinger Childrik III tot schijnkoning gepromoveerd, maar in werkelijkheid regeerde Pippijn III, zeker toen zijn broer Carloman te zijnen gunst abdiceerde. Kort en goed: Childrik III werd als "langharige doeniet" in een klooster gezet en op de rijksdag te Soissons liet Pippijn zich in 751 tot koning kronen. Met hem begint het Karolinsche huys, dat over een rijk regeerde, dat aan vele zijden grenst aan het land der vijandige Saksers.

In Utrecht liep het mis. De in 743 door Bonifatius aangestelde choorbisschop stierf en de Keulse Bischoep maakte aanspraak op de Utrechtse zetel. Toen

schreef Bonifatius in 753 een felle brief aan Paus Stephanus III.

Het mocht dan wáár zijn, dat Dagobert I (623-639) Utrecht en het daar gebouwde kerkje had toevertrouwd aan de bisschop van Keulen, het was dan wel gedaan onder toevoeging van de zin dat de bisschop van Keulen dan ook onder de Friezen zou arbeiden. En Bonifatius schrijft: "Quod et ipse non fecit.

Non predicavit, non convertit".

of tewel: " Wat hij niet gedaan heeft. Niet gepredikt en niet bekeerd heeft hij".

De Keulse bisschop dact wellicht òf om het Utrechtse aan hem horig te maken, òf om de zetel te Utrecht op te heffen, zodat de Keulse bisschop aartsbisschop zou kunnen worden. Niets daarvan.

Bonifatius gaat in de zomer van 753 naar Friesland. Hij heeft een oorkonde van Pippijn bij zich, gedateerd 23 mei 753 en dit vermeldt dat Bonifatius de "Ordinarijs van Utrecht" is. Hij verlaat zijn eigen bisdom te Mainz en gaat naar het in 734 door Karel Martel veroverde Friesland.

In de winter van 753-754 vertoeft de missionaris in Utrecht. Hij brengt de bisschopszetel van de St. Salvatorkerk over naar de St. Maarten. En dan komt het voorjaar van 754. Vanaf de boot trok de oude man van terp tot terp, totdat hij zijn tenten op sloeg aan de boorden van de Ee, bij Dokkum, dichtbij de rivier de Lauwers. Volgens het kroniekenboek "Hij zond boden tot de Friezen, die Christen wensden te worden, zeggende: "Komt, en ik zal U dopen bij deze bron."

Bij Dokkum toch was een bron, die nimmer droog wás, maar overvloed aan zoet water bevatte te allen tijde. Daarom vereerden de heidenen deze bron en dienden daarbij hun goden.

Of het nu om de doop ging of om het sacrament van het vormsel, dat de prediker op woensdag 5 juni 754 wilde toedienen - de meningen zijn verdeeld - feit is, dat heidense, door hun priesters opge-

ruide Friezen uit Astrache (Ostergo), Suthergo (de bossen van Sutrache) met knotsen, spiesen en zeisen en zwaarden gewapend de dag na Pinksteren kwamen om Bonifatius en zijn volgelingen te doden. De grijsaard trad op zijn monniken en knechten, die hem met de wapenen wilden verdedigen toe en zei: "Houdt op kinderen, ziet af van de strijd, weest sterk in de Heer, sterk in de geest, laat U niet verschrikken door hen, die het lichaam doden, stelt Uw hoop op God". En hij ging naar buiten, hief het Evangelieboek omhoog, maar een zwaard doorkliefde het den doodde Bonifatius. En zo werden kerkleeraar en 52 zijner volgelingen gedood. Volgens de kronieken der Friese koningen: "De Christenen daar kwamen en begroeven de gevallen monniken ter plaatse, maar het lichaam van Bonifatius namen zij en voerden het langs de Middellzee naar Utrecht. Aldaar werd de dode beweend, vele dagen; toen werd het lichaam naar Fulda gebracht en aldaar begraven".

Ongeveer 80 jaar was Bonifatius toen hij stierf en in zijn eigen, in 743 gestichte abdij Fulda aan de Weser werd hij begraven. Na deze "Apostel der Duitsers" predikte Willehaldus (740 - 8 nov. 780) in de noordelijke Friese streken tot 780. Toen trok hij naar het oosten, om er in 787 de eerste bisschop van Bremen te worden. De aartsbisschoppelijke kerk werd door de oudste leerling van Bonifatius, Gregorius, abt van Sint Maarten en leeraar van de domschool bestuurd (755-776). Gregorius nu zond een zendeling naar de IJsselstreek. Deze was een Angelsaks, geboortig uit Engeland, spreker van de stamtaal en zijn naam was Liefwijn (Liafwin - lieve vriend). Na zijn priestelijke wijding Lebuīnus genoemd. Met de tolk Marcellinus (Marchelmus) trok deze door de IJsselgouw (Deventer), Drenthe, en Twente (met als standplaatsen Coevorden en Oldenzaal).

Lebuïnus vertoefde bij een weduwe, Abachilda, Averhilda of Abrahilda, toen hij het eerst aan deze zijde van de IJssel predikte. Van hout, met steen bedekt, zoals alle kleine kerkjes, stichtte hij te Wilp een bedehuis, gewijd aan Maria en samen met Marcellinus bouwde hij te Heemse a/d Vecht, te Oldenzaal en Ootmarsum godshuisjes: kortom het Christendom drong in het Saksiche gebied door en de moedige prediker schroomde zelfs niet om te Markelo te komen, waar van tijd tot tijd Saksiche vergaderingen werden gehouden (de Heimalhemel - het gericht).

Eens per jaar kwamen 12 "richters" bijeen. Op een stede, geheiten Merclo, ende hadden daer mit malcanderen en setten en sloten en apenboerden daer des gemeynen landen beste en orber".

Volgens de overlevering woonde niet ver van de Markelose berg een "Quet man, die Volbert heite en die had Sancte Lebuyn alte lief en was syn sonderlinge vrient in sinen leven". Bij deze Volbert verbleef de prediker als hij in het vijandige gebied de Saksische recht- en vergaderplaats bezocht. Want als het Christendom enige kans wilde maken, dan moest de zending eerst de volksleiders voor zich trachten te winnen.

Nu gebeurde het dat Lebuïnus weer te Markelo was, zich ophield in het huis van Volbert, toen hij hoorde dat de Saksers hem wilden doden. Volbert was zeer bezorgd en zei: "Ik bid U lieve Wynken (vriendennaam) blivet hier mit my, opdat sie u niet en krigen noch en doden! Ic heb eene heimelike stede, die is tot uwer behoef, daer wil ic u wal verbergen, en al dat ic heb dit is tot uwen besten". Lebuïnus echter wilde naar de volksvergadering en hij antwoordde: "Diegene die my daer gesant heft die sal my wal bewaren en verlossen uit haren handen".

En ja, toen de missionaris verscheen, mocht hij spreken. "Doe dede hi sinen mont op en genc staen in dat middel van hen als eene eersam persoen mit enen minliken engelsen aensichte. En hi was gecleet als een dyake en hie had een gulden ciua in synse hant en hie maecte ene ghestille en si hoerden alle sine woerden".

De toespraak veroorzaakte bij de Saksters toorn en men wilde Lebuinus doden. Een zekere Buto echter waarschuwde dat men een gezant niet doden mocht: dit was tegen de regels. Friese, Noorse en Slavische gezanten had men gehoord en ze met geschenken beladen teruggezonden, en was deze Lebuinus niet een gezant van de alderhoogste? die de "boetscap des levens en der ewiger salicheit" had gebracht? Want Lebuinus had gesproken "uit naam van een machtige koning, die allen, die niet tot het Christendom zouden worden bekeerd, kwam tuchtigen". Na deze woorden besloten ze hem ongemoeid te laten. Lebuinus werd later wel uit Deventer verjaagd, en de kanunnik van St. Salvator keerde naar Utrecht terug.

Hucbaldus zegt: "de inwonende Saksters (= te Deventer, toen een kleine IJsselhaven), die onbekeerd bleven, raakten verbitterd op Lebuinus die "de hoofden op hol bracht, de zinnen verbijsterde en de zeden verbeterde". Zij dan stormden op het kerkje af, verbrandden het en joegen de bekeerlingen weg. En zo werden de Saksters door de Franken rebelanten (weerspanningen) genoemd.

De Saksters hadden tussen Paderborn en Kassel, bij Eresberg (Stootberg) een geweldig rijk heiligdom. Daar stond de "Irmensule" opgericht (520). Deze plaats betekende godenbescherming en zolang de zuil stond opgericht, zolang zouden de heidense goden het Saksische volk beschermen. De verdedigingslinie tegen de Franken (met vestigingen in Goor, Ootmar-

sum, Oldenzaal en Bentheim) lag dus tussen de Fran-
kische bezittingen.

Naar het model van het Westfaalse Marclo aan de
Weser hielden de Sakkers in een vooruitgeschoven
post Markelo hun vergaderingen. Daarom was Markelo
hun bolwerk tegen het Christendom (de godsdienst
der Franken). En vooral tegen Karel de Grote wordt
de verdedigingslijn Marclo (Weser) - Stootberg -
Paderborn - Laer - Vreden, langs de Schipbeek,
Markelo - Lemelerberg van uitzonderlijk belang
voor de vrijheid van de Sakkers. Zij verdeelden
onder hun bevelhebbers de gronden en elk dier hoof-
den duidde zijn bezit met een mark aan. Hij en zijn
onderhorigen woonden er. Deze onderhorigen waren
eigenerfden (ingenui) bouwers. Ook drongen zij op
de Veluwe - toen niet dicht bevolkt - door en dor-
pen als Apeldoorn, Beekbergen, Loenen, Wilp, Hall,
Brummen, Velp, Rheden, Ellecom, Spankeren, behoor-
den tot een uiterste grenslijn van hun rijk.
Het was een aanééngesloten Saksische randstaat, en
vertelde Altfriidus niet dat de IJssel tussen 754
en 777 de grens tussen Franken en Saksen was? Dit
gebied wordt, nadat Lebuinus op 12 november 777
was gestorven en een jaar later de Saksen ook aan
deze zijde van de IJssel alle sporen van het Chris-
tendom had trachtten uit te wissen, het werkterrein
van een zekere Liudger....

P A U Z E .

Is het niet verwonderlijk dat twee mannen die later elkanders leven sterk zouden beïnvloeden in hetzelfde jaar werden geboren? Liudger op de hoeve Suabana = Suescunan - mogelijk Zuilen aan de Vecht (waar nu kasteel Oud-Zuilen staat) en Karel de Grote, de latere Karolingse vorst, op de bezitting van zijn vader Pippijn III van Herstal, bijgenaamd De Korte, in de omgeving van Luik, op 2 april.

De Grootvader van Liuthger (Ado Wursing) was een hofadelijk heer bij de Friese koning Radbod (680-714) geweest en hij was een rechtvaardige Fries, die de daden van zijn vorst sterk afkeurde. De hofedelman viel daarom in angenade en hij vluchtte naar het Frankische hof van Griomald, n.b. de schoonzoon van Radbod, en met zijn vrouw Adelgarda en zoon Nothgrimm werd hij te Reims of te Attigny, waar de Merovingische vorsten residentie hielden, gedoopt.

Radbod, oud geworden, wilde zijn rechtschapen edelman als raadsman terug, maar Wursing weigerde. Wel zond hij zijn zoon Thiadgrin naar het Noorden en deze kreeg de bezittingen van zijn vader (bij Dokkum) terug.

Op aanraden van Karel Martel vertrok Wursing, na de dood van Radbod (719) naar een bezitting in de omgeving van Utrecht: een hoeve (= 16 morgen grond), die hem door de hofmeier geschonken werd. Deze grond was vroeger Fries bezit geweest en lag in het "Frisia citerior" dat door Karel Martel op Radbod in 718 was heroverd.

Mogelijk is dat de hofmeier hier een Christelijk edelman plaatste omdat de evangelieboden er een toevlucht zouden vinden, immers na de slag bij Dorestad moest het door Radbod verwoeste kerkgebied worden herbouwd en de zendelingen dienden goede onderkomens te hebben. In elk geval, de hoeve Suabana stond onder hoog-Frankische bescherming en Willebrord ondervond van Wursing en de zijnen

veel steun. De jongste zoon van Wursing was dus hofedele van Radbod en wellicht ook na 719 bij diens opvolger, maar zeker is dit niet, want Christenen waren bij de Friese vorsten niet gewenst. In elk geval wordt in de goederenlijst van het Klooster Werden a/d Ruhr het goed Suecsnan (Suab-sna) aangegeven als de geboorteplaats van Liudger, al beweren rechtgeaarde Friezen dat Ludger te Wierum bij Dokkam geboren is en het mag toch minstens eigenaardig heten dat het kind een Fries-Germaanse naam kreeg: Door de speer beroemd, omdat 'en Thiadgrim, zijn vader, 'en Liafburg, zijn moeder, Christenen waren, ja twee broers van zijn moeder waren leerlingen van Willebrords kloosterschool te Utrecht (Willibrath, later diaken en Thiathbraht) en braht is als brod: speer.

Liafburg zélf had een heidense grootmoeder gehad, die, boos, omdat haar schoondochter Adelburg, de vrouw van haar zoon Northrad, alleen maar meisjes ter wereld bracht, had getracht Liafburg te doden, volgens het Fries-Germaans recht, dat elke zuigeling, die nog geen voeding had genoten, ongestraft omgebracht mocht worden. Liafburg had haar leven te danken aan een buurvrouw, die het kind stiekum honing gaf, voordat de beulsknechten de baby te pakken kregen. De vrouw, bang dat het meisje alsnog gedood zou worden, hield het kindje bij zich om het met melk te voeden, totdat Liafburgs grootmoeder gestorven was en zij het meisje weer bij haar natuurlijke moeder kon terugbrengen.

Liudger had dus Christelijke ouders en hij kwam als kind in de St. Salvator en de St. Maartenskerk te Utrecht. Klerken en priesters schreven bij zijn vader thuis en al vlug bootste hij de vreemde tekens op boomschors na. Hij wordt leerling van de kloosterschool, waar Gregorius als abt en overste van het Monasterium de leiding had om jongeren tot wereldgeestelijken te vormen.

De 12-jarige Liudger ontmoet er in 753 de oude Bonifatius, vlak voordat die in het voorjaar 754 naar Friesland zou gaan om er te prediken, maar ook om er gedood te worden, want schreef Liudger-later: "Willebrord werd opgevolgd door Bonifatius die ik zelf heb gezien, wit van haar en gebrekkig van ouderdom, rijk echter aan verdiensten en daugden.

De school van Gregorius werd bevolkt door leerlingen van rijke Friezen, Franken, Angelen, Saksers, en Zwaben. En ook Liudger leerde wat de stelregel van Gregorius (Handelingen 10: vs.53) in de praktijk betekende:

"Al wie God vreest en gerechtigheid oefent, is Gode welgevallig, tot welk volk hij ook moge behoren".

Als een vader was de abt voor zijn leerlingen. Toen Liudger 13 jaar aan de school van Gregorius gestudeerd had, kwam uit Noord-Engeland een jonge priester Alubert (Alubret) in Utrecht om van de waarnemend bisschop Gregorius een zendingsopdracht te krijgen, maar die zond hem naar York terug. Niet alléén ging Alubert terug, om in Everwich tot bisschop te worden gezalfd. De jonge priester had getuigen nodig en Sigibord, de diaken, die meteen in Everwich tot priester zou worden gewijd en Liudger, de sub-diaken, vergezellen Alubert, en in 767 maakt de jonge Fries de wijdingen door aartsbisschop Aelbert toegediend, mee. In de oude abdij van Wilfried, de eerste missionaris der Friezen, geschiedde dat!

Karel de Grote en zijn broer Karloman regeren na de dood van hun vader in 768 elk over een rijksdeel. Zij moedigen de bekering hunner onderdanen aan en zeker is dat het geval, als Karel vanaf 771 alleenheerser is geworden, Vooral de kerstening van zijn tegenstanders ondervindt bij de keizer

veel steun. En daarom zullen Liafwin en Marchellus vooral vanuit de Frankische enclaves in het Saksische gebied kunnen arbeiden.

De kathedraalschool te York stond onder leiding van de diaken Alcuin. Bij deze geleerde blijft Liudger tot het najaar 772 studeren, Bijzonder verdiept hij er zich in de stel- en orderegels van Benedictus van Nurcia en ook schrijft hij er vele Evangelie-boeken over, die hij later aan zijn oude leermeester Gregorius te Utrecht overhandigt.

In Engeland wordt Willebrord zijn vriend, de man die in de Friese noordgouwen het werk van Bonifatius voortzette en die af en toe naar de kathedraalschoolkwam om geestelijk tot rust te komen en om verder te studeren.

Een geweldige klap moeten de Saksers incasseren als Karel de Grote hun "heiligste der heiligen" de Irmensül bij Eresberg vernielt in 772. Drie dagen lang slopen en roven Karels tropen, die de Saksers tot achter de Weser nazetten. Voor het Christendom zelf betekent deze daad een geweldige steun: de Saksers zijn hun houvast kwijt, hoe hun aanvoerder Widukind ook probeert de Franken te belagen. Maar de stemming tegenover de Franken is er niet beter op geworden, De Christenpredikers moeten op hun tellen passen.

Het ging niet goed met Gregorius, de abt - zijn ouderdom werd een last en zijn krachten slonken met de dag. Men schreef zijn zoon (of neef) Alberik die in Italië verbleef, over te komen. Toen dan Gregorius voelde dat hij ging sterven, riep hij zijn leerlingen om zijn sponde en vroeg hem om hem tot voor de San Salvator te dragen, want: "Ik moet afscheid van u nemen". De kerkdeur werd opengezet - de oude man bad en communiceerde en met het gelaat naar het altaar gewend, stierf de abt - bisschop op 25 augustus 775. En men begroef hem bij zijn moeder Vastradis, in het San Salvatorklooster

te Susteren.

Toen dan ook Lebuïnus te Deventer gestorven was, kreeg Liudger de opdracht van bisschop Alberik om naar de IJsselstreek te gaan. Het was juist, toen aan de vooravond van de grote Frankische aanval op de Sakkers, dat de Christelijke vestigingen door de heidense Sakkers, waren vernield. Met behulp van Marchelm zal Liudger het verwoeste kerkje te Wilp herstellen. De legende vertelt, hoe tijdens de herbouw de Sakkers uit Deventer kwamen om de missionaris te verjagen en de herbouw ongedaan te maken. Liudger had geen tegenweer. Toen begon hij te zingen: zijn zang maakte zo'n indruk op de heidenen, dat zij zich terugtrokken.

In 775 begint de grote aanval van Karel de Grote op de Sakkers, nadat de koning in 774 de Longobarden had verslagen en de ijzeren kroon van de oude koning Siderius had veroverd om zo de erfenis van zijn broer Karloman aan zijn rijk toe te voegen. Deventer was een strategisch punt en het was Karel de Grote alles waard om deze stad aan de oostelijke rivieroever in zijn macht te hebben. In dit kader moeten we de zending van Liudger zien.

Als Deventer in Frankische handen zou vallen, dan hadden de Sakkers geen basis meer, van waaruit zij in het Frankische land konden penetreren.

Hij moest het lichaam van Lebuïnus opsporen en de verwoeste kerk te Deventer herbouwen. In het jaar 777 - hij is dan om en nabij 35 jaar oud - komt diaken Liudger naar Deventer en bouwt de houten kerk in de IJsselhaven.

Naar verluidt, hoorde hij in een droom de stem van Liafwin - Lebuïnus: "Ge hebt er goed aan gedaan het Godshuis te restaureren dat door de heidenen is verwoest. Mijn lichaam zul je vinden aan de zuidkant van de kerk".

De volgende morgen na de "getijden" vindt Liudger het lichaam van de vrome en geleerde priester.

beide partijen (de heidenen en de christenen) op de IJsselhaven, op dat men op elke dag een

Toen liet Liudger de wand van de kerk zuidwaarts uitbouwen, zodat het lichaam van de missionaris in de kerk kwam te liggen.

Dat zelfde jaar zal hij tot priester worden gewijd. Met Alberik van Utrecht, die de bisschopswijding te Keulen van aartsbisschop Riculf zal ontvangen, reist hij naar de rijnstad af.

Vanaf 777 mag Liudger als volledig missionaris en zielszorger optreden: prediken, dopen, consacreren en de biecht horen. Zijn eerste priesterdienst geschiedt in de San Salvatorkerk te Utrecht.

De Utrechtse bisschop Albericus nu was een vriend van Alcuin en hij bevorderde de wetenschap in de domschool te Utrecht en hij stimuleerde het christelijk leven in zijn bisdom.

Het is wellicht gewenst wanneer we nu even stil staan bij de wijze van betalen, die men, toen de Romeinse "Geldwirtschaft" na de val van het Romeinse rijk, weer door de primitieve "naturwirtschaft" werd vervangen, kende:

Geld had men niet, of in onvoldoende mate en de cijnsen (voor zover je daar in deze tijd van mag spreken) werden veelal in producten betaald. Het was dus voor een klooster gewenst, dat bij elke kerkstichting ook grond aanwezig was. Niet alleen om achtergelaten priesters in leven te houden, maar ook om controlerende bisschoppen van het nodige te voorzien. We hoeven er in dit verband alleen maar op te wijzen dat Karel de Grote met zijn gevolg (en dat was uitgebreid) genoodzaakt was van de ene hof naar de andere te trekken om niet van honger om te komen. Dat deze wijze van trekken dan meteen een goede gelegenheid was om overal in zijn rijk orde op zaken te stellen, is een gunstige, op zijn latere leeftijd een lastige bijkomstigheid. Zoals de vorsten dus van de ene palts of hof naar de andere trokken, zo gingen ook priesters en choor bisschoppen door het Friese diocece (ambtsgebied van een bisschop), zó dat men op elke dagmars een

vast onderkomen had. Het gevolg was dat de kerk ervoor zorgde bij christelijke edelen en rijken giften in goed en grond te verkrijgen en dit lukte zeer wel niet alleen omdat men een bisschop, een missionaris wilde helpen of de kerk "an sich" een goed hart toedroeg, maar ook om politieke redenen. Immers de koning zelf gaf het voorbeeld en zo weten wij dat Karel de Grote op 7 juni 777 zijn villa Lisiduna, in de gouw Flehite aan de Eem, aan de kerk van St, Maarten te Utrecht gaf. Die gouw was een deel van een graafschap Hameland en het wordt wel Flethetti of Fladate (van Vlie of Vliet) genoemd, een riviertak uit de Rijn, die bewesten van Rhenen door de Eem naar het Flevomeer liep.

Deze Vlie(t) was in de Romeinse tijd al verlegd. In elk geval zouden we de villa Lisiduna bij Leusden bij Amersfoort kunnen situeren.

Zo'n villa was in deze tijd een buurschap, een nederzetting. Er woonden dus mensen en dezen hadden naast rechten enorm veel plichten. Met zo'n gift gingen ook de mensen en hun verplichtingen jegens de heer van de ene grootgrondbezitter op de andere, in dit geval de kerk over. In zo'n villa lagen hele, halve of kwart hoeven. De villa was dus in de vroegmiddeleeuwse tijd géén dominante eenheid (huis). Een hoeve was bouw- en grasland en drie hoeven vormden samen een hof. Als men een hoeve op 15 à 16 ha grasland of 8 à 10 ha bouwland stelt, betekende de gift van een villa dus een ware voorraad gras (vee), rogge, gerst en haver. De mensen uit de buurschap bewerkten die hoeven - en ze leefden er meteen van. Zij, die eigen bezit hadden, waren toch van hand- en spandiensten niet uitgesloten. Men betaalde, zouden we kunnen zeggen, zijn belastingen aan de wereldlijke en/of geestelijke heer in de vorm van arbeid, en eetbra waar. Twee weken in mei en twee in de herfst moest men toch

werken voor de hof. En men was verplicht te dienen "eens bij gresse ende eens bij stroe". d.w.z. een dag hooi- en een dag oogstdienst uitvoeren. Dan was er de bouwdienst aan de kerk en aan de centraal in de hoeven gelegen hof. Zo'n hof was niet alleen de voorraadschuur voor de oogst, het onderkomen voor het vee, een woning voor de rent- pachtmeester - boer, maar ook de pastorie voor de geestelijke die de kerk bediende en het gastverblijf voor rondtrekkende monniken en bisschoppen. Daar werden later de verplichte tienden geïnd. De waarden der te leveren goederen waren in geld uitgedrukt. Een voorbeeld uit het Werdense register voor de Brummense landen moge dit verduidelijken: De Brummense horigen hadden de plicht op de hof Rogge, gerst en haver (en uit Oeken zelfs enig vlas te leveren, maar ook palingen, snoeken en varkens. 158 palingen vertegenwoordigden een waarde van 13 solidi en 2 denarii = samen 158 denarii (1 zilveren solicus was 12 denarieën waard) Zo'n paling vertegenwoordigde een waarde van 1 denari of 1 penning.

Een ander voorbeeld: 72 snoeken voor 12 solidi - dus elke snoek 2 denarii.

13 varkens voor 10 solidi - betekende dat 1 varken 8 denarieën waard was. U ziet dat zo'n bezitting van Werden per jaar nog best wat opbracht.

Een villa bestond dus uit een verzameling hoeven; drie hoeven vormden samen een hof. Een hoeve was rond 10 ha grond of 20 Gelderse morgens. Een Gelderse morgen stond voor ruim $\frac{1}{2}$ ha. of $1\frac{1}{2}$ mud - 6 schepel - 600 roe. En een herenmud vertegenwoordigde $\frac{2}{3}$ morgen of 4 schepel.

Als Karel de Grote dus bepaalt dat bij elke kerkstichting 4 morgens land behoren, dan wordt die grond van de hofbezitting tot een "Whare tot de hillige dracht", een Goedeshware t.b.v. de armen en een "geeven whare" (een volle dus) als kost whare: het land om een stier te zekeren of een fok-

van een bisschop), en dat was op elke dag van

beer te houden. Zo'n where was in de Karolingse tijd 30 pond waard (1 zilveren pond vertegenwoordigde 5 gulden)

En daar kwam nog iets bij:

Vier morgen gronds betekende een eerste klasse landweer. En zo'n eerste klasse landweer betekende dat men in geval van oorlog ter heerbaan moest komen, want de Frankische wet bepaalde (812) "dat elk vrij man, die 4 bebouwde morgens in eigendom of in iemands leen heeft, zichzelf uitruste en in persoon of met zijn heer tegen de vijand optrekke - en zo'n man leverde paard en wagen".

Hij had dan recht op het bestuur in het algemeen en als een bisschop, zoals reeds gezegd, het Christelijk leven in zijn diocees wil stimuleren, dan moet hij vele 4 morgens bezitten om als eerste landweer in het algemeen bestuur stem te hebben. Niet hijzelf, maar zijn wereldlijke vertegenwoordigers: advocati (montboors - mombers) veelal graven. Ook was de geestelijkheid van "heerbaanplicht" vrijgesteld.

In Hall is nog een boerderij die "de 4 morgens" heet. In Eerbeek, aan de Hogeweg, is een huis dat "Zesschepelhoek" heet. De hof werd het centrum van hoevegebruik en zielszorg van de hovekerk.

't Groothof te Hall zou zo'n hoevehof kunnen zijn geweest, en lange tijd hebben de "horige" boeren hun tienden (kosterskoren) na het luiden van de kerkklok daar moeten heenbrengen. (afkoopbaar bij K.B. 24 maart 1849)

Karel de Grote dan, gaf in 777 een villa in de gouw Flehite, met daarbij de bossen

Hengescote (bij Woudenberg)

Fornhese (bij de Amersfoortse berg)

Mocoroht (bij Scherpenzeel)

Widoc (bij de Eem oevers)

Zo'n bos betekende hout, wild en voedselgrond voor varkens (akeren op de eikels). En los daarvan was

men verplicht tienden aan de kerk en staat te geven (Gen. 28 vs. 20, waar Jacob beloofde: "Indien God met mij zal zijn, en mij behouden zal op deze weg, die ik ga, mij zal geven brood om te eten en klederen om aan te trekken, dan zal de Here mij tot een God zijn. En deze steen, die tot een opgerichte steen gesteld heb, zal een huis Gods wezen, en van alles wat Gij mij schenken zult, zal ik U stipt de tienden geven".

De kerkelijke tienden dus. De staatstienden ontleenen hun bestaan aan het verhaal van Melchizedek, de koning van Salem, die volgens het Genesisverhaal (Gen. 14 vs 20) aan Abram "van alles de tienden gaf". U ziet, als het om goed en geld gaat, kennen koningen en priesters de bijbel uitstekend!

Zo kende men bijvoorbeeld:

grove tienden van koren

smalle tienden van appels, peren, meekrap

krijtende tienden of bloedtienden van hamels, ganzen, etc.

novale tienden van ontginningen.

De kerkelijke tienden moesten zó worden verdeeld: $\frac{1}{3}$ voor het onderhoud van de kerk, $\frac{1}{3}$ voor de geestelijkheid en $\frac{1}{3}$ voor de armen.

Maar nu moeten we hoognodig naar Liudger terug:

Het jaar 777. Bisschop Alberik zond zijn pasgewijde priester naar Friesland om er Willehad bij het missiewerk in het land tussen de toenmalige Middellzee en de Lauwers bij te staan. Zijn standplaats was Dokkum. Hier had Willehad een schooltje gebouwd. In 780 gaat zijn studievriend naar de gouw Hummerke in Drenthe. Het is misschien goed om te vertellen dat te Diever het eerste Christelijke kerkje heeft gestaan, waarvan men de preciese afmetingen kent. Bij opgravingen is n.l. gebleken dat een houten bedehuis uit de tijd van de evangeliepredikers een rechthoekige vorm had van 21 m lang en $6\frac{1}{2}$ m breed. De zijwanden en de oostkant (muur) steunden op een fundament van veldkeien. Op een afstand van $1\frac{1}{2}$ m stonden de palen, waar-

aan de planken wanden bevestigd waren, of waartussen een vlechtwerk werd aangebracht, dat later met leem werd dichtgesmeerd. Leem en riet vormden de vloeren. De vloer van het priesterkoor was verlaagd vlak voor het altaar dat zich aan de oostkant bevond. Aan de zuidmuur bevond zich een saecristie- de latere gerfkamer.

(Georiënteerde kerk is op het oosten gericht (oudheidens) God: de zonne der gerechtigheid) De gerfkamers werden ingericht als schooltjes. Liudger werd "pastoor te Dokkum" in het Oostergo. Deze streek was zijn stamland; zijn grootvader Mursing en zijn vader Thiadgrim hadden hier hun bezittingen en dus was Liudger geen vreemde voor de mensen; hij sprak zijn Fries vloeiend.

Het was dus wijs van Alberik, de bisschop, zijn priester juist naar deze streken te zenden waar Willehad het werk van Bonifatius had voortgezet. In het najaar moest Liudger in de Domschool als doctor ecclesia les geven. De Utrechtse bisschop had een jaarrooster samengesteld, dat hierop neer kwam, dat hijzelf in het voorjaar les gaf, priester Adalgar in de zomer, Liudger in de herfst en Liudger's oom Thiadbrath in de winter. De leeraren sliepen dan op de zolder van de San Salvatorkerk. Hier was de vroegere medewerker van Lebuïnus, Marchellus koster.

Te Dokkum vernieuwde Liudger de kerk op de terp en hij wijdde dit Godsgebouw aan Paulus en Bonifatius. Het geschiedde in het jaar, toen zijn Engelse leermeester Alcuinus (Alcwin) de leiding over de hofschool van Karel de Grote kreeg (782). Deze Benedictijn schreef dan ook het inwijdingsvers van de kerk te Dokkum. Hij was niet alleen de hoftheoloog van Karel de Grote, maar ook... minister van onderwijs en als zodanig kon Alcuinus de koning adviseren aangaande de stichtingen van kerken, het schenken van goederen, het aanstellen van bisschoppen. In zijn werkgebied in het Oostergo ontmoette Liudger een Friese zanger (bard) die de heidensagen der Friese koningen bezong. Deze zong over de goden der

heidene en het volk luisterde. En dat juist in deze streek en in de landstaal. Midden in het zo wankel Christendom. Friezen voelen erg nationaal, meer nationaal dan voor een internationaal geloof wenselijk was. Te Holwierden bij Delfzijl ontmoette Liudger bij het oogstfeest de zanger Bernlef, die reeds drie jaren blind was. "Wilt ge dat uw zonden u worden vergeven?" vroeg de missionaris. Bernlef, die hoopte op een wonder, antwoordde bevestigend. Toen nam Liudger het paard van de bard bij de teugel en leidde Bernlef naar een stille plek, waar hij de Friese zanger de biecht afnam. Liudger schonk absolutie, maakte een kruisteken over de doffe ogen en toen vielen de schellen van Bernlef's ogen! Hij kon zien. Van die tijd af, erkennend dat de God van Liudger machtiger was dan alle afgoden samen, verheerlijkte hij met zijn stem de wondermacht van Jezus en werd één der trouwste volgelingen van Liudger. Deze zette Liudgers werk voort, kinderen dopend. Toen de zendeling om lijfsbehoud moets vluchten, sloeg in 784 de Saksichse Winçkerd toe. Met de heidense Friezen trokken de Saksers door het Friese land - wederom brandden de kerken en werden Christenen geofferd, Frankische monniken gedood.

Liudger gaat naar Utrecht terug. Bernlef zet zijn werk in Friesland voort, totdat Liudger eens terug zal komen om de gedoopten te vormen (vormsel, krisma).

De ommekeer der Friezen is en voor de evangelieprediking en voor Karel de Grote een zware slag, want Friesland is een handelsland bij uitstek. Staveren - de oude koningsstad - Workum, Bolsward Dokkum, zeesteden, waar wol, laken, eieren, boter, linnen, vis, barnsteen, tin, lood en ijzer worden verhandeld, waar de zeeschepen Duitse en Franse wijn brengen en Noorse pelzen, Pools zout.

Verlies, allemaal verlies! En wat nog meer zegt: ook verlies aan goud en zilver, want gaf Liudger, als hij de heidense heiligdommen vernielde, op die

plaatsen - naar het voorbeeld van Benedictus van Nurcia en Willebrord en Bonifatius, allen Benedictijnen, kerken stichtte, niet $\frac{2}{3}$ van alle geconfisceerde schatten aan de keizer? $\frac{1}{3}$ ging naar Alberik in Utrecht.

En dan de kloosters die er waren, hoe ijverig waren monniken en hoe gul de Friese Christenen, niet alleen goederen gaven ze, ook soldaten voor Karels armee.

Verlies derhalve, nu de Saksers en de Friezen gemene zaak hadden gemaakt.

In Utrecht sterft op 21 augustus 784 Alberik. De bisschop wordt te Susteren in het familiegraf bijgezet.

Hij wordt opgevolgd door de Fries, bisschop Frederik. Men wil beweren, dat deze ijverige prediker en milde man een afstammeling van Radbod was.

Liudger reist af naar Rome. Met zijn broer Hildegim en een zekere Gerbert verblijft hij 3 jaren in de Heilige stad. Hij bestudeert er de regel van Benedictus, bezoekt het klooster op de Monte Cassino en onderwijst er in de Friese en Angelsaksische scholae (koloniën). En hij maakt zijn opwachting bij Paus Hadrianus I. Met de kerkvorst spreekt hij over kerk- en kloosterstichtingen in de Friese en Saksische landen, want het werk moet voortgaan, wellicht opnieuw worden opgezet.

Om altaren te heiligen krijgt Liudger relikwieën mee van de verlosser (Heilige Kruis), Maria, Petrus, en Paulus. Waarschijnlijk heeft hij ook de Codex Argenteus (thans in Upsala bij Stockholm), Wulfila Bijbel, een Gothische vertaling van de evangelieën van bisschop Wulfila (375) bij zich als hij in 878 terug gaat naar Utrecht. Er is onderwijl veel gebeurd. Widukind, de Saks is verslagen, ja, deze woeste heiden is in Attigny op Kerstdag 786 tot Christen gedoopt. De weg naar Friesland ligt weer open. Op aanraden van Alcuinus geeft Karel de Grote Liudger opdracht om in de Friese gouwen ten oosten van de Lauwers te gaan prediken, tussen de opstand

ige en nauwelijks bekende heidenen in het vroegere arbeidsveld van Willibrord. Ter beveiliging van de relekwieën en persoon krijgt Liudger Franckische soldaten mee. En hij gaat naar Hummerche (Hugmerchi - Humsterland), Hunusga (Hunsingo), Fivelga (Fivelingo), Emisga (Emsingerland), Federitga (Federgo) en het eiland Band voor de Ooster-Eems. Zo wordt Liudger de "apostel voor de Friese Ommelanden". Ja, verder gaat de prediker. Daar is een eiland, op de grens tussen het land der Friezen en dat der Denen, Forsites land geheten (mogelijk Helgoland).

Daar wordt de god Forsite of Fosete aanbeden. Liudger scheepte zich in en toen het schip het eiland naderde, nam hij het kruis in zijn hand en zong de 76e psalm: "God zij ons genadig, en zegene ons,

Hij doe zijn aanschijn bij ons
lichten,

opdat men op aarde Uw weg kenne,
onder alle volken Uw heil".

Een dichte nevel steeg van het eiland op, vormde zich tot een bol, kromp ineen, verdeen in de lucht. Een teken?

Liudger antwoordde: "Weet mijn broeders, dat dit Satan was, die door de Heer van het eiland werd verdreven!"

Op Forsite's land vernietigde hij de tempel, bouwde op die plaats een kerk en doopte bij de immervloeiende bron, ook de vorst. Wonderlijke verhalen omlauwerden de levens van de eerste evangeliepredikers, mythen en legenden, over een gegrepen prediker die in de naam van God hongerenden vis geeft. Terug in zijn geboorteplaats wil hij een klooster "Werina" stichten. Een droomgezicht waarschuwde hem dat plan te laten varen. Uit het noorden dreigden gevaren. Deze profetische droom kwam uit, toen na Karel de Grote's dood de Noormannen hun invallen in Friesland uitvoerden.

Wel stichtte hij kerken te Leens (H. Petrus), te Baflo, te Usquert, te Loppersum en Farnsum. Veelal

naar de ontvangen relikwieën genoemd. Relikwieën werden in het altaar gemetseld: de kerk werd er op gefundeerd. Reeds keizer Constantijn (Oost Romeinse rijk 288 - 337) had het verbranden van doden willen weren en de begrafenis in of bij de kerk gepropageerd, min of meer wettelijk voorgeschreven. En hij zelf was op zijn wens in de door hem gestichtte Apostelkerk te Constantinopel (Byzantium) begraven.

Het was het begin geweest van de gewoonte om lijken in of bij de kerk te begraven. Omdat men vaak graven kocht in de kerk (dus alleen bevoorrechten, priesters, prelaten, vorsten en edelen) verbood het Concilie te Broga (563) het begraven in de kerk. Wel om de kerk, eerst voor geestelijken en aanzienlijken. Het gewone volk rustte buiten de woonpalen. Maar zij die besloten hadden, dat het begraven in de kerk niet meer was toegestaan, werden na hun dood wel in de kerk begraven om dicht bij de martelaren te zijn en hun voorspraak te genieten. Zo verzwakten zij bij hun dood de eenmaal genomen synodale besluiten.

Toen de monniken en geestelijke-orde ontstonden, werden de kerkelijke- en wereldlijke besluiten helemaal met voeten getreden. Zij moesten om te kunnen bestaan een graf in de kerk verkopen en men predikte dat de rust der zielen in de kerk volkomen was. De hoofdkerken werden "overvolle kerkhoven" en toen kwamen de gewone parochiekerken aan de beurt, ook al waren hier geen martelaren destorven, In elke parochiekerk was dus een deel van de martelaar als relikwie aanwezig en de aanzienlijken van land en volk werden bij het altaar in de kerk bij gezet.

De armen kwamen eerst buiten de woonpalen te liggen, en om de armen ook in het heil van de kerk te betrekken besloot men hen in gewijde aarde om de kerk te begraven.

De Liudgerse begraafplaatsen lagen aan de oost-west zijde van de door hem gestichtte kerken. die

in Friesland bij de dorpsdobbe (het middenplein met de waterwel) van de terpdorpen waren gezet. Hier waren ook de dingplaatsen en de vroegere offerplaatsen gelegen, door de Franken (ding= gerechtsplaats, het geding winnen - mededinger zijn) de harahae, charache, karaken, kerken genoemd, ook al willen wij de kerk meer zien als een vertaling van het Griekse "kuriakon" huis van de Heer.

Na zijn overwinningen op de Sakkers, wilde Karel de Grote, dat het land onder de bisschoppen, priesters en abten zou worden verdeeld.

Bijeenkomsten der Sakkers mochten alleen dan worden gehouden als er een Frankische ambtenaar (missus) bij zou zijn (zo'n keizerlijke landvoogt was b.v. Karel's neef de wrede Ganelun, de milde Roland).

Te Echternach wordt de vriend van Alcuin abt. Deze Beorath (Bernrath) wordt later bisschop van Sens. Het Westfaalse gebied werd in 785 in 8 bisdommen verdeeld door koning Karel. (o.a. Münster, Minden, Osnabrück, Bremen). En waarschijnlijk is te Münster toen abt Bernrath van Echternach als wijbischop werkzaam geweest. In 792 echter gaat hij als bisschop naar Sens (bij St. Etienne). Uit 785 dateert ook Karel de Grote's verbod aan de Sakkers hun doden langer te verbranden, (pas in 809 zal hij het begraven in de kerk verbieden, al maakte hij uitzonderingen voor bisschoppen, abten, priesters en vorsten en zeer gelovige leken).

Hoe kan Karel nu op geestelijk terrein zoveel te zeggen hebben? Hij was dan wel de machtige veldheer over Franken en Longobarden, maar er was toch ook nog de Paus te Rome, als hoofd van de kerk! Alcuinus leverde een soort schriftbewijs, verwijzende naar Lucas 22 vs. 38: "zij zeiden: Here, zie hier zijn twee zwaarden en Hij zeide tot hen: Het is voldoende". (gesprekken aan het Laatste Avondmaal, over de macht der koningen en priesters).

Paus en Keizer, samen bekleders van het priester-koningsschap van de verhoogde Christus. En daarom zal de keizer, als de bisschopszetel te Trier, de oudste van alle Duitse landen, in 792 vacant komt, op aanraden van Alcuinus aan Liudger vragen, deze post te bezetten.

Trier was een centrum van Christendom en cultuur en Liudger antwoordde: "Er zijn heel wat priesters geleerder en waardiger dan ik, die daarvoor in aanmerking komen, zelf ben ik beter geschikt om aan het hoofd te staan van ongeletterden en ongevormden".

Te Trier werd de abt Lorsch, heer Richbad bisschop en Liudger krijgt de opdracht om na 792 als "herder" in het westelijk deel voor Saksers te gaan prediken en kerken te bouwen in de plaats van Bernrath. Zijn hoofdplaats wordt Mimigarneford: Op het kruispunt van de heerbaan Keulen - Bremen en van Corvey - Friesland: Münster, ook wel Mimigarneford genoemd.

Hij krijgt van Karel drie hoeven en op één ervan bouwt hij zijn Pauluskerk (de Dom) met een school voor clerici. Enige leerlingen aan zijn domschool worden zijn broer Hildegim, zijn neef Altfried, monnik Gerbert, Landerik van Helgoland, Othelgrim, Athing en zijn secretaris Thiarbald.

En dan beginnen de kerkstichtingen in Westfalen op gang te komen: Ahlen, Billerbeck, Coesveld, Haltern, Nottuln (waar zijn zuster Heriburg abdis wordt), In de hoofdplaatsen van de gouwen komen kerken te staan: Münster, Zelhem, Winterswijk, Bocholt, en bij de uitbreiding van het aantal gelovigen in de gouw worden van die hoofdkerken nieuwe parochiekerken afgescheiden. Dat gaat des te gemakkelijker in die Saksische gebieden, omdat Karel de Grote een transmigratie systeem toepaste om de opstandige Saksers in het gareel te houden: Saksische stammen verhuisden in overwegend Frankische gebieden; Frankische groepen kwamen in uitgesproken Saksische

erfgoed en bijvang. Liudgers secretaris Thiatbald heeft druk werk, want hij schrijft overal de akten van overdracht. In 799 tekent Liudger zelf se akte van de ruiling. De Diepenbeek, dat is de plaats Werden, is van hem!

Hij koopt van Hirping een wijngaard te Bochum bij Keulen, want Liudger wil te Werden een klooster met school stichten en bij een klooster hoort een wijngaard.

Het is eigenaardig, dat er in de schenkingsoorkonden nu eens prebyter, dan weer abt, dan weer abt-priester bij Liudgers' naam staat.

Het is niet gelukt om op de Veluwe of aan deze kant van de IJsselgouw een klooster te stichten. Liudger ondervindt van het Hutrechtse diocees, waartoe de Veluwe behoort, niet veel medewerking. 't Liefst gezegd: tegenwerking. Is men te Utrecht bang voor het bestaan van de eigen domschool? Ziet men in Liudger een "goederenrover", die zijn goed niet reserveert voor de Utrechtse kerk, maar het in eigendom houdt ten dienste van zijn, straks te Werden gebouwde school en convent? Het is Frankisch gebied waarin Liudger grasduint, en hij was als "herder" voor de Saksers aangesteld. Langzaam maar zeker verplaatst Liudger zijn werkterrein naar achter de IJssel.

In 800 (september) wordt er met de bouw van de kerk te Wichmond begonnen. En zie, daar zijn vrienden Reginald, Folchard, Gerhard, Wifel, Helmberth, die de evangelist elk een akker geven, nu er op de akker van graaf Wrachar een kerk verrijst. Daar woonde waarschijnlijk ook de rijkaard Oodhelm Oodweres-zoon te Vierakker op zijn landgoed Suderas - een oude velige zandrug ten noorden van de Vordense beek. In het zelfde jaar met Kerst zette Paus Leo III Karel de keizerskroon op het hoofd en riep: "Karel de vrome Augustus, de van God gekroonde, grote vredestichtende keizer, vita et victoria,

(leven en overwinning). Met kerstmis 800 begon het nieuwe jaar in een nieuwe eeuw.

Onderwijl was de bouw van een klooster te Wer-

den begonnen. In 801 worden in de pagus Veluwe schenkingen aan Werden gedaan: Englandi (Engeland) en het bos Braclog (Baarle bij Otterlo). Ook Liudger's familie helpt hem met schenkingen. Daar was te Heisingen bij Essen een bos van een zekere heer Hemrik, die met Liudger's zuster Hiathrod was gehuwd. Hij kreeg een hoeve te Fischlaken - bij Essen - van Theganbald, Hrodbald's zoon, die met Liudger's zuster Regintrud was getrouwd.

De vrouwen van rijke heren tekenen de schenkingsakten mee want: "men is wat men bezit".

Frankische onderdanen moesten volgens vorstelijk decreet alles, wat men overeen kwam, schriftelijk vastleggen (penrecht). De saksers hadden zo'n verplichting niet: "Een man, een man, een woord, een woord" was hun wijze van overeenkomen, zij kenden het woordrecht.

In 803 wijdde Liudger kerk en stift (Klooster) te Nottuln in Westfalen in, een gift van een Saksisch edelman Rorbert. Aan het hoofd van dit klooster kwam Liudger's zuster Heriburg. De evangelieprediker ontvangt goederen in Helmisse en Wichmond voor de daar in 804 gereedgekomen kerk en hij stelt er priester Frthuardus als zielszorger aan.

In het Saksische gebied blijft het onrustig, de grootste kracht der Saksers is, na de herhaalde nederlagen tegen de Franken wel gebroken, maar er zijn nog weerbare stammen, die hun aartsvijand schade berekkenen, en al was Widukind dan ook gedoopt, hij bleef een Saks en dus Frank-vijandig denken.

Franken behoren nu tot één volk. De Saksers moeten de Frankische wetten accepteren, maar mochten ook hun eigen wetgeving (adatrecht) houden. Het Christendom accepteren en tienden aan de kerk offeren. De Saksers worden niet van hun vrijheid en hun

landen beroofd (al beloofden ze wel afstand te doen van hun afgoden). De Sakkers kregen nu Richters of graven en nu worden bisdommen georganiseerd. Karel de Grote wenste dat Liudger de bisschop van Münster zou worden. De eerste officieel daartoe gewijdde! In 805 geschiedt dit te Keulen.

Hij krijgt een opdracht de kerk in Saksenland te organiseren, en dat betekende reizen en trekken. Als hij op 23 april 805 van Hiddo te Bidnongham een schenking ontvangt, ondertekent Liudger de acte voor de eerste maal met episcopus (bisschop) Bischof van de Sakkers en de Friezen. (Episcopus saxonum, Frisonumque). Het aartsbisdom der Friezen vervalt aan de Utrechtse stoel en wordt onder Keulen gebracht. De missiearbeid van Liudger heeft tot gevolg, dat zijn giften goederen en kerken bij het bisdom Münster gaan horen.

De bisschoppen moeten de hun toevertrouwde kerspelelen rondgaan en daar onderzoek doen naar bloedschanden, vader- en broedermoord, overspel, bijgelovigheden en andere misdaden, zo had Karel de Grote in 801 voorgeschreven. Zo deelde hij het "sendgericht" in, voorloper van het Synodegericht.

Het is bekend, dat Liudger te Billerbeck eens een overspelige vrouw wegzond, de man strafte.

Liudger is een plichtsgetrouw persoon, rechtvaardig, sober, zeer streng en stijfkoppig. Wanneer hij er tijd voor had schreef hij Bijbelboeken over, b.v. de brieven van Paulus; ook is hij autenz geweest over het leven van de abt-bisschop Gregorius (804).

Het reizen heeft de missionaris lichamelijk afgemat, zijn krachten zijn versleten. Voor het laatst trekt hij langs de Veluwe parochies en bezittingen. Op 9 oktober 806 ontvangt hij de laatste gift, te Bidnongham, te weten:

Quarsingseli - buurtschap Horst in de gemeente

Bertanscotan - idem

Doornspijk.

Buchursti (Bockursti) in de gemeente Putten (Bok-

horst)

Telgud ten zuiden van Harderwijk.

Hij ontvangt deze goederen van zijn twee oude vrienden Ludger Redgarszoon en Hiddo (en diens vrouw Madalgave).

Hier is 't dus waar de evangelist zijn eerste én zijn laatste schenking ontvangt. Moe en voor zijn 64 jaar oud en grijs gaat hij naar zijn bisschopsstad terug. De tocht gaat langs kleine nederzettingen, langs hoven en de reis duurt lang. Want overal vormt de bisschop gedoopten, houdt hij rechtsonderzoek, spreekt vrede uit in de geschillen, predikt en wijdt de kleine houten parochiekerken in, welke staan waar vroeger de heiligdommen der heidenen waren - op een kruispunt bij wegen, bij vloeiend water, of op 't veiligste punt in de omgeving. Wanneer we de kerkjes, als Werdense bezittingen, later als Liudgerkerkjes terug vinden, mogen we er vrijwel zeker van zijn, dat ze door de bisschop zelf zijn ingewijd. Ze behoorden tot het bisdom Münster. Ook in ónze streken kwam de bisschop op zijn laatste weg naar huis.

In Hall zal op de eerste Pinksterdag 807 een houten zaalkerkje zijn ingewijd, voordat hij zijn tocht door de Achterhoek voortzet, om via Stadlohn, Koesveld, Billerbeck naar Münster te gaan.

Het is 24 maart 809 als hij te Koesveld, enige uren ten oosten van Winterswijk, in de vroegmis predikte. Toen ging hij naar Billerbeck, om de Heilige Mis om 9 uur 's morgens op te dragen.

Na de kerkdienst zei hij tot zijn priesters: "Weet wel, dat ik komende nacht uit deze wereld ga vertrekken; breng mijn lichaam naar Werden en begraaft het buiten de kerk aan de oostkant. Maar breng het van te voren naar Münster en bewaar het daar, totdat mijn broer Hildegrip komt, die zelf maatregelen zal treffen, welke de keizer zal voorschrijven.

Die nacht stierf hij, en zijn lichaam werd in de Mariakerk van Ueberwasser opgebaard. Hildegrip bericht keizer Karel te Aken en 32 dagen na zijn dood wordt het gebalsemde lichaam van Liudger te Werden begraven: 26 april 809.

Zo schreef zijn vriend Jozef uit Ierland aan het slot van zijn herdenkingsgedicht over Liudger:

"O preester, bid voor mij
dat ic wass in doechden seer
Bevel den almechtighen Gode
myt dynen ghebede
Denghenen, de dy ghelovet heft
myt desser rede
Ist dattu my ghift voor dyt lof
ene klene ghave.
Du bist salich: ic segghe dy ave.

Amen.

